

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه بین‌المللی امام خمینی



دانشکده علوم اجتماعی

گروه علوم سیاسی

نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد پایان

موضوع

آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین

استاد راهنما

زاده دکتر قربانعلی قربان

استاد مشاور

دکتر محمدرحیم عیوضی

دانشجو

خالد کرمی

زمستان ۱۳۸۸

بسمه تعالی

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد خالد کرمی دانشجوی رشته علوم سیاسی با عنوان «آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین» در روز سه شنبه در دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) برگزار شد و با نمره و درجه..... مورد تأیید نهایی هیأت داوران قرار گرفت.

بسیار خوب ۱۸/۷۵

استاد راهنما: دکتر قربانعلی قربانزاده:

استاد مشاور: دکتر محمدرحیم عیوضی:

داور داخلی: دکتر بهرام نوازنی:

داور خارجی: دکتر حسن شمسینی:

نماینده تحصیلات تکمیلی: دکتر مجید بزرگمهری:

چکیده

آیزایا برلین یکی از متفکران لیبرال کثرت‌گرا در قرن بیستم است. موضوع اصلی اندیشه او آزادی است. آزادی در اندیشه برلین به آزادی مثبت و آزادی منفی تقسیم می‌شود. آزادی منفی به معنای آزاد بودن از قیودی است که توسط دیگران بر شخص تحمیل می‌شود. آزادی مثبت به معنای آزادی برای دستیابی به خواست‌ها و علایقی است که شخص به آن‌ها تمایل دارد.

چه رابطه‌ای بین این دو مفهوم از آزادی برقرار است؟ رابطه بین این دو مفهوم، بدین ترتیب است که در درجه اول، آزادی مثبت و آزادی منفی مکمل یک‌دیگر هستند. به صورتی که انسان باید از قیود و موانع، آزاد باشد یا آزاد شود تا به آنچه می‌خواهد و به آن تمایل دارد برسد. بنابراین، برای برقراری آزادی انسان، هر دوی آن‌ها باید تأمین شوند. گرچه نتوان به طور مطلق برقرار شوند؛ زیرا در درجه دوم آزادی مثبت و آزادی منفی در برابر هم قرار می‌گیرند به طوری که اشخاص برای زندگی در اجتماع باید مقداری از آزادی منفی خود را از دست بدهند تا به آزادی اشخاص دیگر آسیب وارد نسازند به صورتی که افراد با اختیار خود است که زندگی اجتماعی را برای خود بر می‌گزینند و آزادی منفی خود را محدود می‌کنند، بدین گونه آزادی مثبت در برابر آزادی منفی قرار می‌گیرد، اما در درجه سوم رابطه‌ای که بین

آزادی مثبت و آزادی منفی برقرار است رابطه خنثی یا توازن است به صورتی که بر اساس پلورالیسم برلین، آزادی مثبت و آزادی منفی دو ارزش حقیقی هستند که هر کدام ارزش خود را دارند و نمی‌توان گفت، با یکدیگر برابرند یا یکی از آنها برتر است.

از سه رابطه یاد شده، تکمیل‌کنندگی، تضاد و توازن، رابطه و نسبت مکملی نقش محوری دارد و رابطه تضاد در درجه دوم و رابطه توازن در درجه سوم قرار می‌گیرد.

کلید واژه‌ها: آزادی مثبت، آزادی منفی، رابطه دو جنبه آزادی، تفکر لیبرالی، کثرت‌گرایی.

فهرست اجمالی مطالب

۱	پیشگفتار.....
۲	مقدمه.....
۸	فصل اول: زندگی و اندیشه آیزایا برلین
۹	بخش اول: زندگی و شخصیت برلین.....
۲۱	بخش دوم: اندیشه آیزایا برلین.....
۴۲	بخش سوم: اندیشه سیاسی آیزایا برلین.....
۶۴	فصل دوم: آزادی
۶۵	بخش چهارم: مفهوم آزادی.....
۷۸	بخش پنجم: انواع آزادی.....
۸۹	بخش ششم: آزادی مثبت و منفی در اندیشه برلین.....

۹۳	فصل سوم: رابطه آزادی مثبت و آزادی منفی
۹۴	بخش هفتم: رابطه مکمل یا تکمیل‌کنندگی
۱۰۳	بخش هشتم: رابطه تضاد
۱۱۵	بخش نهم: رابطه توازن
۱۱۷	نتیجه‌گیری
۱۲۲	فهرست منابع
128	چکیده انگلیسی

فهرست تفصیلی مطالب

پیشگفتار..... ۱

مقدمه ۲

فصل اول: زندگی و اندیشه آیزایا برلین..... ۸

بخش اول: زندگی و شخصیت برلین..... ۹

۱. زندگی نامه..... ۹

دوران کودکی..... ۹

تحصیلات..... ۱۰

مأموریت برلین در جنگ جهانی دوم..... ۱۰

۱۲	ویژگی‌های شخصیتی برلین
۱۴	۲. آراء برلین
۱۵	چهار مقاله در باره آزادی
۱۵	خارپشت و روباه
۱۶	زنده‌کننده عقاید
۱۷	تکثرگرایی ارزشی
۱۸	شالوده فکری برلین
۱۹	۳. نگاه برلین به متفکران
۱۹	ماکیاولی
۲۰	مارکس
۲۱	بخش دوم: اندیشه آیزایا برلین
۲۱	۱. سیر فکری آیزایا برلین
۲۳	فلسفه معرفت، علوم طبیعی و علوم انسانی
۲۶	موجییت و آزادی اراده
۲۷	روشنگری
۲۸	رمانتیسم
۳۳	تاریخ

۳۵	نقد وحدت‌گرایی اندیشه غرب
۳۷	۲. شش دشمن آزادی بشر
۳۷	هیلوسیوس
۳۸	روسو
۳۹	فیشته
۳۹	هگل
۴۰	سن سیمون
۴۰	دومستر
۴۱	اخلاق و چندگانگی ارزش‌ها
۴۲	بخش سوم: اندیشه سیاسی آیزایا برلین
۴۳	تشخیص سیاسی و رهبری
۴۳	اخلاق سیاسی: هدف‌ها، وسایل، خشونت
۴۴	مفهوم آزادی
۴۶	آزادی و چندگانگی ارزش‌ها
۴۷	ناسیونالیسم
۴۹	لیبرالیسم کثرت‌گرا
۵۸	آزادی مثبت و مونیسم

۶۰	دولت رفاه و آزادی.....
۶۱	جایگاه برلین در لیبرالیسم.....
۶۴	فصل دوم: آزادی.....
۶۵	بخش چهارم: مفهوم آزادی.....
۶۹	تعریف آزادی.....
۷۲	سیر مفهومی آزادی.....
۷۸	بخش پنجم: انواع آزادی.....
۷۸	اقسام آزادی.....
۸۲	دو مفهوم از آزادی.....
۸۳	آزادی منفی.....
۸۶	آزادی مثبت.....
۸۹	بخش ششم: آزادی مثبت و منفی در اندیشه برلین.....
۸۹	برلین؛ آزادی، مثبت یا منفی؟.....
۹۳	فصل سوم: رابطه آزادی مثبت و آزادی منفی.....
۹۴	بخش هفتم: رابطه مکمل یا تکمیل‌کنندگی.....
۹۴	جبر و اختیار.....

رمانتیسم و روشنگری ۹۴

تشخیص سیاسی و رهبری ۹۶

ناسیونالیسم ۹۷

لیبرالیسم کثرت‌گرا ۹۷

مفهوم آزادی مثبت و آزادی منفی ۱۰۰

بخش هشتم: رابطه تضاد ۱۰۳

جبر و اختیار ۱۰۳

رمانتیسم و روشنگری ۱۰۴

تشخیص سیاسی و رهبری ۱۰۵

ناسیونالیسم ۱۰۶

لیبرالیسم کثرت‌گرا ۱۰۶

مفهوم آزادی مثبت و آزادی منفی ۱۱۰

بخش نهم: رابطه توازن ۱۱۵

نتیجه‌گیری ۱۱۷

فهرست منابع ۱۲۲

چکیده انگلیسی 128

پیشگفتار

مفهوم آزادی یکی از پیچیده‌ترین مفاهیمی است که سؤال‌های زیادی را به ذهن متبادر می‌کند. از جمله: آزادی چیست؟ حد و حدود آزادی باید تا کجا باشد؟ انواع آزادی کدامند و چه رابطه‌ای بین آنها برقرار است؟ و سرانجام، رابطه آزادی مثبت و منفی چگونه است؟

در این پژوهش، رابطه آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین بررسی می‌شود. سؤال اصلی در این پژوهش بدین گونه است که رابطه آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین چگونه است؟ به بیان دیگر چه نسبتی میان آن دو برقرار است؟ فرضیه اصلی پژوهش حاضر این است که آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین مکمل یکدیگر هستند. به بیان دیگر، نسبت تکمیل‌کنندگی بین آن دو برقرار است.

این پژوهش شامل سه فصل است که فصل اول به تشریح زندگی و اندیشه آیزایا برلین اختصاص دارد. فصل دوم، مفهوم آزادی را مورد بحث قرار می‌دهد و در فصل سوم، رابطه آزادی مثبت و آزادی منفی مورد کاوش قرار می‌گیرد و نتیجه‌گیری از مباحث در آخر پژوهش می‌آید.

مقدمه

طرح مسأله

آزادی یکی از مفاهیم اساسی اندیشه سیاسی، از رنسانس به بعد بوده است و با توجه به اینکه آزادی یکی از مفاهیم کلیدی لیبرالیسم است، توسط لیبرال‌ها در زمان‌های مختلف با تفاسیر متفاوت مورد پردازش قرار گرفته است.

به جرأت می‌توان گفت در طول قرون و اعصار متمادی، هیچ واژه‌ای همچون آزادی بحث برانگیز نبوده است. آزادی به پرمعناترین و مورد توجه‌ترین واژه در جوامع انسانی و در علوم مختلف مانند فلسفه، علوم سیاسی، علوم اجتماعی، علوم اقتصادی و ... تبدیل شده است و در این بین، فلاسفه و دانشمندان هر عصر با توجه به مقتضیات زمانی و مکانی، شرایط اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی موجود به تلاش برای تعریف آزادی و حل مسایل حاشیه‌ای آن پرداخته‌اند. به نام آزادی و در دفاع از آن در طول تاریخ، خون‌ها ریخته شده، جنگ‌ها به وجود آمده، شکنجه‌ها صورت گرفته و توسط ادباء، شاعران، سیاستمداران، فیلسوفان و حتی مردم عادی در مدح و ستایش و یا نکوهش آن سخن‌ها گفته شده و کتاب‌ها به نگارش در آمده است. لیبرال‌ها در مورد ارزش آزادی اتفاق نظر دارند، اما در باره حدود و ثغور آزادی، اختلافات نظر دارند.

تفکیک دقیق دو جنبه آزادی، یعنی مثبت و منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین جایگاه ویژه‌ای یافته است. به طوری که پس از او اندیشمندان لیبرال قرن بیستم را می‌توان به دو طیف طرفدار آزادی مثبت یا

منفی تقسیم کرد. این دو بعد توسط متفکران مختلف به طور مجزا مورد بحث قرار گرفته است. آیزایا برلین بین آزادی منفی و آزادی مثبت تفاوت قائل شد. لیبرال‌های متقدم یا کلاسیک باور داشتند که آزادی به این معنا است که فرد، فارغ از مداخله دیگران باشد و به دلخواه خویش عمل نماید. این مفهوم آزادی، جنبه منفی دارد؛ زیرا بر نبود محدودیت‌ها یا الزامات خارجی برای فرد استوار است. نئولیبرال‌ها مجذوب نگرش مثبت آزادی شده‌اند که توسط آیزایا برلین در قالب ارباب خود بودن و خودمختار بودن تعریف شده است. ارباب خود بودن مستلزم آن است که فرد بتواند مهارت‌ها و استعدادهایش را رشد دهد، فهم خود را افزون کند و به خردمندی دست یابد. از نظر آنان معنای آزادی خیلی بیشتر از این بود که فرد صرفاً از الزامات خارجی آزاد باشد: آزادی شامل قابلیت افراد بشر برای رشد و نهایتاً دستیابی به اثبات وجود خویشتن است.

این موضوع که چطور دو بعد آزادی مثبت و منفی در تعامل با یکدیگر قرار می‌گیرند به خصوص مواردی که طرفداری از یک جنبه به زیان جنبه دیگر شود، اهمیت مسأله را بیشتر کرده است. آنچه که در مباحث اندیشمندان به صورت مشخص و دقیق مورد ارزیابی قرار نگرفته است رابطه آزادی مثبت و آزادی منفی است که پردازش این مهم با محوریت اندیشه سیاسی برلین، هدف اساسی این پژوهش می‌باشد.

بررسی متون موجود

آثاری که در خصوص اندیشه سیاسی آیزایا برلین و وجوه گوناگون آزادی، یعنی آزادی مثبت و آزادی منفی به رشته تحریر در آمده است، به چند دسته قابل تقسیم است:

دسته اول، آثار خود اندیشمند مورد مطالعه، یعنی آیزایا برلین است.

دسته دوم، آثاری که در شرح و تفسیر اندیشه سیاسی آیزایا برلین وجود دارد.

دسته سوم، آثاری که اندیشه سیاسی آیزایا برلین را در کنار سایر اندیشمندان مطرح کرده‌اند.

توسط آیزایا برلین آثاری به رشته تحریر در آمده است که آن‌ها حاوی اندیشه‌های او از جمله در باره آزادی و ابعاد گوناگون آن می‌باشند که هنری هاردی ویراستار آن‌ها است. آثار دیگری هم توسط دیگران نوشته شده است که به شرح و تفسیر اندیشه سیاسی آیزایا برلین پرداخته‌اند که در برخی از آن‌ها به آزادی مثبت و آزادی منفی به عنوان مؤلفه‌های تکررگرای اندیشه سیاسی برلین اشاره کرده‌اند از جمله

نویسندگان در این مورد، جان گری و در ایران جهانگلو و بشیریه را می‌توان نام برد که در این پژوهش به آن‌ها مراجعه می‌شود.

الف) عناوین آثار آیزایا برلین که به زبان فارسی ترجمه شده به شرح زیر می‌باشد:
آزادی و خیانت به آزادی (۱۳۸۶)، چهار مقاله در باره آزادی (۱۳۶۸)، ریشه‌های رمانتیسم (۱۳۸۷)، سرشت تلخ بشر (۱۳۸۵)، عصر روشنگری (۱۳۴۵)، متفکران روس (۱۳۶۱).

ب) آثاری که در شرح و تفسیر اندیشه سیاسی آیزایا برلین وجود دارند عبارتند از:
فلسفه سیاسی آیزایا برلین (گری، ۱۳۸۱)، ترجمه خشایار دیهیمی.

ج) آثاری که اندیشه سیاسی آیزایا برلین را در کنار اندیشه سیاسی سایر اندیشمندان مطرح کرده است و به زبان فارسی موجود است به این شرح است:

فیلسوفان سیاسی قرن بیستم (لسناف، ۱۳۸۷) ترجمه خشایار دیهیمی، فلسفه سیاسی قرن بیستم (دونالداتول، ۱۳۸۷)، ترجمه محمد ساوجی، تاریخ اندیشه‌های سیاسی در قرن بیستم (بشیریه، ۱۳۸۳)، اندیشه سیاسی در قرن بیستم (قادری، ۱۳۷۶)، تحلیل نوین از آزادی (کرنستون، ۱۳۷۰)، ترجمه جلال الدین علم، آزادی^۱ (واربرتن، ۲۰۰۱)، تفکر سیاسی مدرن^۲ (پلانت، ۱۹۹۵).

در خصوص ارتباط آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین، در بطن متونی که وجود دارد اشاراتی ضمنی شده است که با کمک آن‌ها و سایر عناصر اندیشه برلین، این نوشتار تبیین کامل موضوع را در حد توان نگارنده دنبال می‌نماید. در این تحقیق از هر سه دسته از متون یاد شده به تناسب موضوع استفاده خواهد شد.

علل انتخاب موضوع

انتخاب این موضوع به خاطر آشنایی کلی اینجانب با موضوع، کنجکاوی شخصی، علاقه به مباحث فلسفه سیاسی، ابهام در موضوع به خاطر عدم پردازش کافی آن در متون فارسی و در نتیجه تلاش برای رفع ابهام در این زمینه است.

اهداف تحقیق

1- Freedom

2 - Modern Political Thought

با توجه به اینکه در خصوص رابطه آزادی مثبت و آزادی منفی، کار چندانی صورت نگرفته است، این پژوهش تلاشی برای رفع خلأ موجود در این راستا می باشد تا موجب روشن شدن هرچه بیشتر آن گردد و در حد امکان بتواند به نوع رابطه بین آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین یکی از متفکران لیبرال معاصر، پردازد.

سؤالات

سؤال اصلی

رابطه آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین چگونه است؟ به بیان دیگر، در اندیشه سیاسی آیزایا برلین، چه نسبتی میان آزادی مثبت و آزادی منفی برقرار است؟

سؤالات فرعی

اندیشه آزادی توسط آیزایا برلین در چه شرایطی، چرا و چگونه مطرح شد؟

جایگاه آزادی در اندیشه یک متفکر لیبرال کثرت‌گرا چیست؟

آزادی دارای چه ابعاد و جنبه‌هایی در تفکر لیبرالی است؟

آزادی مثبت چیست؟

آزادی منفی چیست؟

آزادی مثبت و آزادی منفی هر کدام دارای چه ویژگی‌هایی هستند؟

آیزایا برلین چرا آزادی را به آزادی مثبت و آزادی منفی تقسیم می‌کند؟

انواع رابطه میان آزادی مثبت و آزادی منفی کدامند؟

در صورت تعارض میان آزادی مثبت و آزادی منفی، یک متفکر لیبرال مانند آیزایا برلین جانب کدام

یک را می‌گیرد؟

در صورت مکمل بودن رابطه آزادی مثبت و آزادی منفی، سازگاری آن‌ها به چه وجه است؟

آیا آزادی مثبت و آزادی منفی، همدیگر را خنثی می‌کنند؟

فرضیه‌ها

فرضیه اصلی: آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین مکمل یک‌دیگر هستند. به بیان دیگر، نسبت تکمیل‌کنندگی بین آن دو برقرار است.

فرضیه رقیب: آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین با هم متضاد هستند. به بیان دیگر، نسبت تضاد بین آن دو برقرار است.

فرضیه پوچ: آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی آیزایا برلین بدون ارتباط می‌باشند. به بیان دیگر، هیچ نسبتی بین آن دو وجود ندارد.

مفاهیم

مفاهیم محوری این تحقیق عبارتند از:

آزادی مثبت، آزادی منفی، رابطه دو جنبه آزادی، تفکر لیبرالی، کثرت‌گرایی^۱.

آزادی مثبت: ارباب خود بودن یا خودشکوفایی، دستیابی به خودمختاری و رشد استعدادهای بشری.

آزادی منفی: نبود محدودیت‌ها یا موانعی فرا راه فرد، به نحوی که آزادی‌گزینه‌اش از جانب او را امکان

پذیر سازد.

رابطه: عبارت از نسبت میان دو مفهوم مورد بحث (آزادی مثبت و آزادی منفی) است که می‌تواند بر

روی طیفی از تطابق تا تضاد ترسیم گردد.

تفکر لیبرالی: یک نوع فلسفه سیاسی که قائل به افزایش آزادی فردی در جامعه تا حد ممکن است.

کثرت‌گرایی: آموزه‌ای با این نگرش فلسفی است که کثرت بر وحدت برتری دارد؛ زیرا ساخت جهان،

ساختی متکثرانه است.

متغیرها

دو متغیر اصلی این تحقیق، آزادی مثبت و آزادی منفی است.

گرچه اندیشه سیاسی آیزایا برلین به عنوان فضای حاکم بر این دو متغیر می‌تواند به عنوان متغیر

مستقل لحاظ شود، اما آنچه در این پژوهش مد نظر است رابطه اندیشه آیزایا برلین با وجوه گوناگون آن

از جمله آزادی نیست بلکه بررسی رابطه میان آزادی مثبت و آزادی منفی است؛ زیرا مسلم است که

اندیشه سیاسی هر متفکری بر اجزای آن اندیشه، تأثیرگذار می‌باشد.

آنچه در این پژوهش مد نظر است، سنجش نسبت آزادی مثبت و آزادی منفی در اندیشه سیاسی

لیبرالیستی تکثرگرای آیزایا برلین می‌باشد.

روش پژوهش

در این پژوهش به خاطر ماهیت موضوع، از روش اسنادی و کتابخانه‌ای و از منابع موجود کتابخانه‌ای و الکترونیک بهره‌برداری می‌گردد و از فیش برداری برای گردآوری داده‌ها استفاده می‌شود، روش پژوهش در این نوشتار، روش تحلیلی- توصیفی می‌باشد.

سازماندهی تحقیق

این پژوهش از یک مقدمه، سه فصل و یک نتیجه‌گیری تشکیل شده است: در مقدمه، چارچوب نظری بحث و کلیات موضوع مطرح می‌شود. فصل اول به تبیین اندیشه سیاسی آیزایا برلین و مؤلفه‌های گوناگون آن اختصاص دارد. فصل دوم به آزادی مثبت و آزادی منفی و شاخصه‌های هر کدام در اندیشه سیاسی آیزایا برلین می‌پردازد.

در فصل سوم، رابطه و نسبت آزادی مثبت و آزادی منفی مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌گیرد. در نتیجه‌گیری به پیامدهای حاصله از پژوهش حاضر در مطالعه و فهم اندیشه‌های لیبرالیستی و جایگاه آزادی مثبت و آزادی منفی و نسبت آن دو، پرداخته خواهد شد.